

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Nagehan UÇAN EKE

Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi
nucaneke@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-699-9395>

Kültürlerarası Bir İmgenin Yenidenyazımı: Otuz Kuş

Rewriting an Intercultural Image: Thirty Bird

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 29.11.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Uçan Eke, N. (2022). Kültürlerarası Bir İmgenin Yenidenyazımı: Otuz Kuş. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1222-1243. <https://doi.org/DOI:10.34083/akaded.1197579>

Uçan Eke, N. (2022). Rewriting an Intercultural Image: Thirty Bird. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1222-1243. <https://doi.org/DOI:10.34083/akaded.1197579>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

En az bir altmetin ile bir anametnin ilişkisinden söz edebileceğimiz metinlerarasılık, edebî bir metnin bir başka metne anlam yüklü gönderme yapmasıdır. Metinlerarasılık, aynı zamanda bir yenidenyazımdır. Yenidenyazım, bir metne yeni bir açıdan bakma olanağı sağlarken yeniden yazılan metnin yeni bir bakışla değerlendirilmesinin de önünü açar. Eski çağlardan beri hem Doğu hem de Batı kültür ve edebiyatlarında yenidenyazım, yazarların sık başvurdukları yöntemlerden biridir. O hâlde metinlerarası ilişki biçimlerinden biri olan yenidenyazım yöntemiyle altmetinden yola çıkıp bir anametnin ortaya koyan eserlerin incelenmesi ile metinler arasındaki değişim ve dönüşümler tespit edilerek biçim ile içerik yönünden benzerlik ve farklılıklar açığa çıkarılabilir ve günümüz okurunun metinlerarası ilişkiyi kavramasına katkıda bulunulabilir. Nitekim iki metin arasında bağı kuran okur olduğuna göre okuyucudan, okuduğu eser ile daha önce ya da sonra yazılmış diğer eser arasında oluşan metinlerarası ilişkiyi algılaması beklenir. Şayet bu ilişki okur tarafından kurulamaz ise metinlerarasılıktan söz edilemeyecektir.

Her dilin edebiyatında kuşlardan ilham alan pek çok edebî anlatı bulunur. Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'i ise o kadar çok beğenilmiştir ki asırlar boyunca tercüme, telif ve şerh düzeyinde pek çok kez, pek çok dilde yeniden yazılmıştır. XXI. yüzyılda hâlen yenidenyazımı devam eden *Mantıku't-Tayr*'in günümüz insanın gerçekliği içinde özünü koruyan bir temsiliyeti bulunmaktadır. Yaratılan *Sîmurg* efsanesi bugün “bilgelik” kavramı ile örtüşmekte ve kendi kişisel serüvenini yaşayan bağımsız bir bireyin, entelektüel bir aydının, çağdaş bir dervişin veya bir flaneürün ruhunu taşımaktadır.

Bu çalışmada yenidenyazım bağlamında, altmetnini XII. yüzyılda ünlü Fars şairi Feridüddin Attar tarafından Farsça kaleme alınan *Mantıku't-Tayr*'in oluşturduğu biri Türk edebiyatından diğeri Amerikan edebiyatından iki anametnin incelenecektir. Eserlerden ilki 2021 yılında Ketebe Yayınları tarafından yayımlanan Mehmet Aycı'nın yazdığı ve Volkan Akmeşe'nin çizimleriyle tasvirlediği *Otuz Kuş, Kuşların İyilikleri* kitabı, diğeri ise Peter Sis'in 2011 yılında Penguin Press tarafından *The Conference of the Birds* adıyla Amerika'da, 2014 yılında da Nazmi Ağıl'ın çevirisiyle Alef Yayınevi tarafından *Kuşlar Meclisi* adıyla Türkiye'de yayımlanan ve aynı zamanda illüstratör olan yazarın çizimleriyle tasvirlediği kitabıdır. Çalışmada yenidenyazım örneği biri Türk, diğeri Batı kültür ve edebiyatından bu iki eser, *Ortakbirlikteliklerine Göre* “Alıntı” ve “Gönderge”, *Anametnin Dönüşüm Özelliklerine Göre* “Biçimsel Dönüşümler” ve “Anlamsal Dönüşümler” ile *Yenidenyazım İşlemine Göre* başlıkları altında incelenecektir. Her ikisi de aynı zamanda resimli olan bu çağdaş Otuz Kuş hikâyeleri, *Mantıku't-Tayr* yazma geleneğinin günümüzde hâlen devam ettiğinin en dikkat çekici örnekleridir. Bu geleneğin Türk edebiyatındaki zincirin son halkası olan *Otuz Kuş, Kuşların İyilikleri*, gönderge, indirgeme ve genişletme gibi metinlerarasılık tekniklerinden faydalanarak yeniden şekillendirdiği bu kadim hikâyeyi günümüz okuru ile yeniden buluştururken, Doğu'nun ilgi çekici bir hikâyesini Batılı bir bakışla yorumlayan, resmederek onu somutlayan *Kuşlar Meclisi* ise çağının insanların kişisel gelişim yolculuklarında ihtiyaç duydukları manevi gücün aslında kendi içlerinde olduğunu anımsatmak üzere kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: metinlerarasılık, yenidenyazım, *Otuz Kuş*, *Sîmurg*, *Mantıku't-Tayr*

Abstract

Intertextuality, where we can talk about the relationship between at least one subtext and one main text, is a literary text making a meaningful reference to another text. Intertextuality is also a rewriting. While rewriting provides the opportunity to look at a text from a new perspective, it also paves the way for the rewritten text to be evaluated with a new perspective. Rewriting has been one of the methods frequently used by writers in both Eastern and Western cultures and literatures since ancient times. In that case, with the rewriting method, which is one of the forms of intertextual relationship, by examining the works that set out from the subtext and reveal a main text, the changes and transformations between the texts can be determined, similarities and differences in terms of form and content can be revealed, and today's reader can contribute to the understanding of the intertextual relationship. As a matter of fact, since it is the reader who establishes the link between the two texts, the reader is expected to perceive the intertextual relationship between the work he/she reads and the other work written before or after. If this relationship cannot be established by the reader, intertextuality cannot be mentioned. In this study, in the context of rewriting, two main texts, one from Tur-kish literature and the other from American literature, composed by Mantiku't-Tayr, whose subtext was written in Persian by Feridüddin Attar in the 13th century, will be examined. The first of the works is the book Otuz Kuş, Kuşların İyilikleri, written by Mehmet Aycı and illustrated by Volkan Akmeşe, published by Ketebe Publishing in 2021, and the other is Peter Sis' book, published in 2011 by Penguin Press under the name The Conference of the Birds, in America, in 2014. It is a book published by Alef Publishing under the name of Kuşlar Meclisi in Turkey with the translation of Nazmi Ağıl and illustrated by the drawings of the author, who is also an illustrator. There are many literary narratives inspired by birds in the literature of every language. The famous Persian poet Attar's Mantiku't-Tayr was admired so much that it was rewritten many times in many languages over the centuries at the level of translation, copyright and commentary. Mantiku't-Tayr, which is still being rewritten in the 21st century, has a representation that preserves its essence in today's human reality. The legend of Sîmurg created today overlaps with the concept of "wisdom" and carries the spirit of an independent individual, an intellectual, a contemporary dervish or a flaneur living his/her own personal adventure. In this study, two works of rewriting, one from Turkish and the other from Western culture and literature, will be examined under the titles of "Quote" and "Reference" according to Association Relations, "Formal Trans-formations" and "Semantic Transformations" According to the Transformation Properties of the Main Text and According to the Rewriting Process. These contemporary Otuz Kuş stories, both of which are illustrated at the same time, are the most striking examples of the tradition of writing Mantiku't-Tayr still continuing today. Otuz Kuş, Kuşların İyilikleri, the last link of the chain in Turkish literature of this tradition, brings together this ancient story, which has been reshaped by using intertextuality techniques such as referent, reduction and expansion, with today's readers, while interpreting an interesting story of the East with a Western perspective, depicting it. The Kuşlar Meclisi, which embodies the concept of Birds, was designed to remind people of their age that the spiritual power they need in their personal development journeys is actually within themselves.

Keywords: *intertextuality, rewriting, thirty bird, Sîmurg, Mantiku't-Tayr*

Giriş

Edebiyatın seyrine bakıldığında yazar ve şairlerin, özgünlüğün ve daha evvel söylenmemiş olanın peşinde oldukları görülecektir. Önceden anlatılmış bir konuyu ele alsada dahi örneğin Klasik Türk şairinin asıl hedefi onu yepyeni bir dil ve üslupla benzersiz bir biçimde sunmaktır. Yirminci yüzyıl ortalarından itibaren ise “eşsizlik” önemini yitirmeye başlar. Postmodernizmin de tesiriyle eski dönemde yazılmış eserlerin konu, biçim ve üslup gibi başlıklarda taklit edildikleri, yeniden üretildikleri, eleştiri ve eğlence için kullanıldıkları görülür. Esasen bir metni edebî kılan, temanın daha önceden hiç işlenmemiş olması değil, yaratıcısına has özgün bir dille işlenmiş olmasıdır. Buna göre her metin bir metinlerarasıdır, denebilir. Nitekim önceki metinler değişik düzeylerde, az veya çok tanınabilir şekilde onda mevcuttur. Metinlerarasılık ile kastedilen, edebî bir metnin bir başka metne anlam yüklü gönderme yapmasıdır. O hâlde iki metin arasında bağı kuran okur olduğuna göre okuyucudan, okuduğu eser ile daha önce ya da sonra yazılmış diğer eser arasında oluşan metinlerarası ilişkiyi algılaması beklenir. Şayet bu ilişki okur tarafından kurulamaz ise metinlerarasılıktan söz edilemeyecektir. Şüphesiz bu durum, metinlerarasılığın okurun donanımıyla doğrudan bağlantılı olduğunun en önemli göstergesidir.

Metinlerarasılıkta bir altmetin, bir de anametinden söz edilir. Altmetin, anametnin göndergesi olan metne denir ve bir metnin gerisinde başka metin ya da metinlerin de olduğunu gösterir. Anametnin ise altmetin denilen önceki metnin yenidenyazımıdır. Metinlerarasılık, altmetin ile anametnin arasındaki ilişkileri biçimsel ve anlamsal bakımdan sorgulayarak ortaya çıkan karmaşık dönüşüm biçimlerini inceler (Aktulum, 2011, s. 417). Altmetinden türetme işlemi farklı şekillerde yapılabilmektedir: alıntı, anıştırma, öykünme, parodi, alaycı dönüştürüm, genişletme, öyküsel dönüşüm, edimsel dönüşüm, iç anlatı, montaj, kolaj, palimpsest ve benzeri gibi. Bu yöntemler bir metinde tek başlarına veya birlikte yer alabilirler. Eski bir dönemde söylenmiş ya da kaleme alınmış bir eser günümüzde bu yöntemlerle ele alınıp yeniden yazılabilir. Ele alınan anametnin hem kendi içinde anlamlı hem de alışveriş içinde bulunduğu altmetin ile ilişkilendirilerek okunduğunda yeni anlamlara gebe olduğundan, anametinsellik ilişkisi metne zenginlik ve derinlik katar. Altmetnin anlamında meydana gelen temaya ve ana düşünceye dayalı dönüşümler anlamsal dönüşümleri oluştururken kimi zaman da bir eser biçimsel olarak dönüştürülür (Aktulum, 2011; Eliuz 2016).

Metinlerarasılık bağlamında kullanılan yöntemlerden biri de “yenidenyazım”dır. Bir yazar başka bir yazara ait olan metni yani altmetni yeniden yazarak onu yeni bir durumda, yeni bir bağlamda, yeni bir okur kitlesi için, yeni işlev ve amaçlarla dönüştürebileceği gibi (Aktulum, 2011, s. 149), genel olarak hangi türden olursa olsun önceki metni taklit ederek, dönüştürerek, açık ya da kapalı bir şekilde ona göndermede bulunarak kendi metninde yineleyebilir (Aktulum, 2007, s. 236). Yazar, kendi eserini

yeniden yazabileceği gibi bir başkasının eserini de yeniden yazabilir. Esasen yazının da bir yenidenyazım işleviyle başladığı görüşü ağır basar. Özellikle Batı kültüründe yenidenyazım, yazarların sık başvurdukları bir yöntemdir. Zeus'un maceralarının, Oidipus anlatısının çok sayıda varyantının olması bunun bir örneğidir. Öyle ki Batı edebiyatına bakıldığında, metinler arasında var olan ilişkilerin edebî üretimde belirleyici bir rolünün olduğu görülür. Klasik Türk edebiyatı ürünlerine bakıldığında ise şairler tarafından tekrar tekrar yazılan *Leyla ile Mecnun*, *Hüsrev ü Şirin*, *Yusuf u Züleyha* gibi mesnevi konuları olduğu görülür. Türk halk edebiyatında da *Kerem ile Aslı*, *Ferhat ile Şirin* gibi halk hikâyelerinin farklı aşklar tarafından farklı yorumlandıkları bilinmektedir. Dolayısıyla ilk dönemlerden itibaren bir eserin başka yazarlar/şairler tarafından yazılmış/söylenmiş tekrarlarının olması yenidenyazımın Türk edebiyatında da ne denli eskiye gittiğinin göstergesidir. Bugün ise postmodern edebiyat teorisyenlerine göre yenidenyazım olgusuna duyarlı metinlerarası bir dönem yaşanmaktadır. Günümüz edebiyatında her metnin bir çokseslilik alanı olduğu ve edebî geleneğe daha çok yaslandığı duygusu hâkimdir (Aktulum, 2011, s. 165). Ancak ister gelenekten kopma arzusu ile ister geleneğe bağlı kalma yaklaşımı ile olsun yenidenyazımın sadece günümüzde değil, her dönemde rastlanan bir yöntem olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu durumda sonradan yazılan her metin, bir öncekini biçim ya da içerik açısından takip ediyor ve benzerlik gösteriyorsa o metin ve yazar, bir edebî gelenek içinde sayılır. O hâlde metinlerarası ilişki biçimlerinden biri olan yenidenyazım yöntemiyle altmetinden yola çıkıp bir anametnin ortaya koyan eserlerin incelenmesi ile metinler arasındaki değişim ve dönüşümler tespit edilerek biçim ile içerik yönünden benzerlik ve farklılıklar açığa çıkarılabilir ve günümüz okurunun metinlerarası ilişkiyi kavramasına katkıda bulunulabilir.

Bu çalışmada yenidenyazım bağlamında, altmetnini XII. yüzyılda Attar tarafından Farsça kaleme alınan *Mantıku't-Tayr*'in oluşturduğu biri Türk edebiyatından diğeri Amerikan edebiyatından iki anametnin incelenecektir. Eserlerden ilki 2021 yılında Ketebe Yayınları tarafından yayımlanan Mehmet Aycı'nın yazdığı ve Volkan Akmeşe'nin çizimleriyle tasvirlediği *Otuz Kuş, Kuşların İyilikleri* kitabı, diğeri ise Peter Sis'in 2011 yılında Penguin Press tarafından *The Conference of the Birds* adıyla Amerika'da, 2014 yılında da Nazmi Ağıl'ın çevirisiyle Alef Yayınevi tarafından *Kuşlar Meclisi* adıyla Türkiye'de yayımlanan ve aynı zamanda illüstratör olan yazarın çizimleriyle tasvirlediği kitabıdır.

Otuz Kuş'un Yenidenyazım Örneği: Çağdaş İki Eser

Otuz Kuş'un yenidenyazım örneği çağdaş iki eseri incelemeye geçmeden önce kısaca *kuş* imgesinin kavramsal geçmişine ve edebiyatta *kuş dili* tesirine değinmek yerinde olacaktır.

1. Kuş İmgesinin Kavramsal Geçmişi Üzerine

Homo sapiensten milyonlarca yıl önce var oldukları bilinen kuşların günümüzde yeryüzünde yaklaşık sekiz bin türü olduğu tahmin edilmektedir. Anatomik özellikleri ile diğer hayvanlardan belirgin bir şekilde ayrılan kuşların kültürel unsurlar içinde de birtakım metaforik anlamlar kazanarak önemli bir yer edindikleri görülür. Yuvaları, keskin görüş güçleri, ötüşleri, pençe, gaga, kursak, tüy, yumurta ve benzeri nitelikleri ile kuşlar deyim ve atasözlerinin de vazgeçilmez imgelerindedir. Türkçede “kuş gibi çırpınmak, kuş uçurmamak, kuş uçmaz kervan geçmez, kuş kadar yemek, kuş sütüyle beslemek, kuş kadar canı olmak, kuş misali, kuş beyinli” gibi kullanımlara rastlamak mümkündür. Hemen tüm toplumların kültürel öğeleri içinde yer alan kuş imgesi, kuşun uçan bir canlı olması nedeniyle gökyüzüyle ilişkilendirilmiş ve kültürlerin göğe atfetmiş oldukları kutsiyet, bu imgeye bazı ruhani anlamlar kazandırmıştır. Uçma kabiliyetleri Tanrı, melek ve ruh gibi mistik unsurları çağrıştırır. Anadolu’daki eski mezar taşları üzerinde kuş figürlerine rastlanırken ölenin ardından “can kafesinin kuşu uçtu” deyimini de dile yerleşir. Özgürce hareket kabiliyetleri dolayısıyla kuşlar, insanlar ve tanrılar arasında aynı zamanda ulak olarak nitelendirilmiştir. Yaygın adıyla *Simurg* da bu görevi üstelenen mitolojik varlıkların başında gelir. İslamiyet öncesi Türk kültüründe de izleri görülen kuş imgesi Türk mitolojisinde *Kara Kuş*, Hint mitolojisinde *Garuda*, Mısır mitolojisinde *Phoenix*, Arap-İslam kültüründe *Zümrüdüanka* ve İran mitolojisinde ise *Simurg* olarak geçmektedir. İmge olarak *Simurg*, yaratılışı itibariyle tabiattaki belli unsurlar ile de doğrudan ilişkilendirilmiştir. Özellikle eski insanlar için ulaşılmaz görülen kuşun mekânı gökyüzü yazarlara da gizemli bir alan sunmuştur. Kanat adı verilen organın özellikle kuşlara kazandırdığı uçma yeteneğini yaratılışında bulamamış insanın, varoluşundan bu yana gözünü tabiatta böyle bir niteliğe sahip olan canlılara çevirmiş olduğu anlaşılmaktadır (Ersoylu, 2015, s. 11).

Tarihî süreçte, Klasik Türk edebiyatında İslam dini ve kültürünü benimsemiş şairler için Fars edebiyatı, tasavvuf kültürü ve Kur’an-ı Kerim ile beraber diğer kutsal kitaplarda geçen peygamber kıssaları vazgeçilmez bir ilham kaynağı olur. Bunların arasında Süleyman peygamber kıssası, içinde barındırdığı pek çok evrensel tema dolayısıyla dikkat çekmiş ve onun, genel olarak bütün yaratılmışların ve özellikle kuşların dilini bilmesinden hareketle pek çok eser kaleme alınmıştır. Elbette her dilin edebiyatında kuşlardan ilham alan pek çok edebî anlatı bulunur. Bu eserlerin içinde en meşhuru ise şüphesiz Attar’ın, Neml Suresi’nin 16. âyetinde geçen, “... bize kuş dili öğretildi...” cümlesinden ilhamla yazdığı *Mantku’t-Tayr* adlı tasavvufî ve alegorik mesnevisidir. Kuş dili metaforuyla kaleme alınan Attar’ın eseri kaynağını, genel mânâda Kur’an-ı Kerim’de geçen Süleyman kıssasından, özel mânâda ise İbni Sina ve Gazzalî’nin *Risaletü’t-Tayr* ile *Risaletü’t-Tuyur* adlı eserlerinden almıştır (Ersoylu, 2015, s. 72). Mesnevîde yer alan ara hikâyeleri ise kendine ait *Tezkiretü’l-Evliyâ* adlı eserinden, duyduğu hikâyeler ile Bektaşî fıkralarından hareketle kaleme almıştır

(Sertuç, 2019, s. 233). İslamiyet öncesinde boy ongunlarını kuşlardan seçen Türkler, Müslüman olduktan sonra da kuşlarla konuşan ve ordusunun üçte birini kuşlardan oluşturan Süleyman peygamber ile tanışır. Süleyman peygamber kıssası, içinde barındırdığı pek çok evrensel tema dolayısıyla dikkat çekici olmuştur. Esasen Türklere ait efsanelerden tasavvufî eserlere kadar her çeşit edebî anlatıda bazı kuşlar çeşitli imgeler hâlinde düşünce ve inançlarının timsali olmuştur. Ancak Türk edebiyatında bazı kuşların metaforik olarak kullanılması ile herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilen özellikle tasavvufa dair telif-tercüme eserlerin sayısında artış görülür. Tasavvuftaki kesret-vahdet, zuhur-taayyün düşüncelerine dayanan bu sembolik hikâyeler, İran ve Türk edebiyatlarında asırlar boyunca defalarca işlenmiş ve yeniden yazılmıştır. Bunlardan en önemlisi mutasavvıf bir şair olan Gülşehrî'ye aittir. XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında gelişen Türk edebiyatının öncü eserlerinden biri olan Gülşehrî'nin tercümeden ziyade telife yakın *Mantıku't-Tayr*'ı da, Attar'ın eserinden ilhamla ve başta Mevlânâ'nın *Mesnevi*'si olmak üzere bazı tasavvufî eserlerden faydalanılarak ortaya konmuştur (Uçan Eke, 2017, s. 216). *Mantıku't-Tayr*'ın Türk edebiyatındaki yeniden yazımları arasında XV. yüzyılda Ali Şîr Nevâyî'nin *Lisânü't-Tayr*'ı, XVI. yüzyılda Zaîfî-i Rûmî'nin *Gülşen-i Sîmurg*'u, Ârifî'nin *Ravzâtü't-Tevhîd*'i, Şemseddin Sivâsî'nin *Gülşen-âbâd*'ı ve İbrahim Gülşenî'nin *Sîmurg-nâme*'si, XIX. yüzyılda da Fedâî Dede'ye ait *Mantık-ı-Esrâr* sayılabilir.

2. Attar'dan Borges'e Kuş Dili

Mantıku't-Tayr'da kuşlar vasıtasıyla hikâyeler metaforik olarak anlatılmış, kuş ve kuş dili sembolüyle hakikatlere değinilmiştir. Eserde çok zengin bir metaforik dil kullanılmış ve “hakikat”i arayanlar, bir başka deyişle “Hakikat Yolunun Yolcuları” kuşlarla temsil edilmiştir. *Mantıku't-Tayr*, hiçbir ülkenin padişahsız olmadığı düşüncesinden hareketle kuşların kendilerine bir padişah seçmek üzere bir araya toplanmaları sahnesiyle başlar. Bu esnada *Hüdhüd*, kendisinin Süleyman peygamberin mahremi ve postacısı olduğunu söyleyerek sahnedeki yerini alır. *Hüdhüd* kuşlara dönerek “Sizin zaten bir padişahınız var ama haberiniz yok!” (Gülşehrî, 2022, s. 1) diyerek *Sîmurg*'dan bahseder ve kuşları *Sîmurg*'u aramaya davet eder. Her biri bir nefsi temsil eden kuşlar, çeşitli özürler dilerler. Attar'ın eserinde binlerce kuşun padişah seçmek için bir araya toplandığı anlatılsa da özür beyan eden on kuştan bahsedilir. Bu kuşlar *Bülbül*, *Dudu*, *Tavus Kuşu*, *Kaz*, *Keklik*, *Hüma*, *Doğan*, *Ala Üveyik*, *Puhu* ve *Kuyruksalan* kuşlarıdır. Özet olarak *Mantıku't-Tayr*'da bütün yaratılmışlarda bedenleşmiş olan ruh kuşlarının, *Hüdhüd* adlı ermiş kuşun rehberliği sayesinde *Sîmurg* denen efsanevî kuşla temsil edilen tanrıyı arayışları konu edilir (Uçan Eke, 2017, s. 218). Vahdet-i vücut nazariyesini anlatan *Mantıku't-Tayr* mesnevi geleneği, hakikî mânâyı temsilen tasavvufî mecazların kullanıldığı önemli bir metindir (Tanrıku, 2018, s. 25). *Mantıku't-Tayr*'a başkarakter olarak *Sîmurg*'un seçilmesi ise onun yandıktan sonra küllerinden yeniden doğan bir kuş olması hasebiyledir. Nitekim

tasavvufî inanişâ göre insan, kendi varlığında sürdürdüğü yolculuk neticesinde tanrıya erişmeye, tanrı ile bir olmaya, tasavvufî söyleyişle fenafillâha ulaşmaya çabalamaktadır. Bu yolda *Sîmurg*, nefsini yakıp kül olmayı arzulayan sufiyi ve sahip olduğu nefsi temsil eder. Kuşların padişahı *Sîmurg*, kâinatın tüm bilgisine sahip bilge bir kuş olarak tavsif edilir. *Sîmurg*'u aramak için Hüdhüd önderliğinde Kaf Dağı'na doğru yola çıkan dünyadaki tüm kuşların öncelikle yedi zorlu vadiyi geçmek zorunda oldukları eserlerde belirtilir (Tanrıkulu, 2018, s. 26). Bu yedi vadi sırasıyla *Talep*, *Aşk*, *Marifet*, *İstiğna*, *Tevhid*, *Hayret* ve son olarak da *Fakr u Fena* vadileridir. Vadilerin her biri ise ayrı bir imtihandır ve ancak bu vadileri geçebilen kuşlar Kaf Dağı'na ulaşabilecektir. Bu meşakkatli yolculuk neticesinde ise sadece *Otuz Kuş* bu vadileri geçip Kaf Dağı'na ulaşabilir. Kaf Dağı'na vardıklarında da anlaşılır ki *Sîmurg* aslında kendileridir. Sî, Farsçada "otuz", murg ise "kuş" demektir. Bir rivayete göre *Zümrüdüanka* kelimesi de *Sîmurg* ve Anka (*Sîmurg* u Anka > *Zümrüdüanka*) kelimelerinin birlikte anılmasıyla ortaya çıkmıştır (Ceylan, 2015, s. 32). *Sîmurg*, bu *Otuz Kuş*tan oluşan yekvücutu, tasavvufî anlamda ise vahdet-i vücudu ifade eder. *Mantıku't-Tayr* mesnevi geleneğinde, bireyin kâmil insan olma amacıyla çıktığı yolculuk, başka bir deyişle tevhide ulaşma aşkı anlatılır.

Batılı bir yazarın gözünden bakılacak olursa da *Sîmurg* ve hikâyesi, Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in Margarita Guerrero ile birlikte kaleme aldıkları ve ilk kez 1957 yılında yayımlanan *Düşsel Varlıklar Kitabı*'nda şöyle anlatılır:

Bu konu Mantık al-Tayr'da (Kuşlar Meclisi) geçer. 4.500 beyitlik bu alegorinin konusu çarpıcıdır. Kuşların gurbet ellerdeki kralı Sîmurg, göz kamaştırıcı tüylerinden birini Çin'in içlerinde bir yerde düşürür; bunu öğrenen ve içinde buldukları karmaşadan bezmiş diğer kuşlar, onu aramaya karar verirler. Kralın adının 'Otuz Kuş' anlamına geldiğini ve şatosunun yeryüzünü bir halka gibi çevreleyen Kaf Dağı'nda ya da dağ silsilesinde bulunduğunu biliyorlardı. Başlangıçta kuşların kimisi su koyuverir: bülbül, güle olan aşkı bahane eder; dudu kuşu, güzelliğini mazeret gösterir, bu yüzden kafeste yaşıyordu; keklik, tepelerdeki yuvasından, balıkçıl bataklığından ve baykuş da harabesinden ayrı kalamaz. Ama en sonunda bir grup kuş bu tehlikeli serüvene atılır; yedi vadi ya da deniz aşarlar, sondan bir öndekinin adı Hayret, sonuncusunun ise Yokluk'tur. Kuşların çoğu grubu terk eder; yolculuk da geride kalanlara ağır darbe indirir. Çektikleri acılarla eren Otuz Kuş, Sîmurg'un ulu doruğuna konarlar. Sonunda görürler onu ve anlarlar, Sîmurg kendileridir, her biri ve hepsi Sîmurg'dur. (Borges, 1974, s. 169-170).

XXI. yüzyılda hâlen yenidenyazımı devam eden *Mantıku't-Tayr*'ın günümüz insanın gerçekliği içinde özünü koruyan bir temsil kabiliyeti bulunmaktadır. Çağdaş Türk edebiyatında, kuş dili teması üzerinden daha önce son güncelleme olarak tespit edilen Murat Gülsoy'un *Bize Kuşdili Öğretildi* adlı hikâyesi 2019'da bir yüksek lisans tezine konu olmuştur (Sertuç, 2019). Mesnevilerde "kendini bilme" üzerinden tek bir tema

yer alırken, postmodern bir anlayışla kaleme alınan Gülsoy’un hikâyesinde yalnızlaşma, yabancılaşma ve arayış gibi birden çok temanın işlendiği tespit edilmiştir. Yaratılan *Sîmurg* efsanesi bugün “bilgelik” kavramı ile örtüşmekte ve kendi kişisel serüvenini yaşayan çağdaş bireyin ruhuna hitap etmektedir.

3. Otuz Kuş-Kuşların İyilikleri

Yenidenyazım örneklerinden ilki 2021 yılında Ketebe Yayınları tarafından yayımlanan Mehmet Aycı’nın yazdığı ve Volkan Akmeşe’nin çizimleriyle tasvirlediği *Otuz Kuş, Kuşların İyilikleri*’dir. Çağdaş şair ve yazarlardan Mehmet Aycı, bu eseri ile Türk edebiyatında *Mantıku’t-Tayr* yazma geleneğinde zincirin son halkasını oluşturur. M. Aycı, *Mantıku’t-Tayr*’dan ilhamla yazdığı *Otuz Kuş*’ta yeryüzündeki günümüz insanı ile gökyüzündeki kuşları bir araya getirmiş ve hikâyelerini birbirlerine düğümlemiştir. Eserde, Yörük obasından Şahin kayasına, Nuh’un gemisinden Süleyman peygambere kadar uçan bu kuşlar, insanların yapıp ettiklerine, iyilik ve kötülüklerine, kalplerine ve yaşamlarına şahit tutulur. Otuz bölümden oluşan eserde her bir bölüm ismi bir kuşa ayrılmıştır, dolayısıyla eser otuz kuştan/bölümden oluşur. Her bir bölümü oluşturan kuş ve insan hikâyesi ise tıpkı minyatürlü mesnevi geleneğinde olduğu gibi, Volkan Akmeşe tarafından resmedilmiştir. Eser manzum metne yaklaşan, çoğunlukla kafiyeli ve secili yapısı ile modern mesnevi denebilecek postmodern bir anlatı olarak okurun huzurundadır. Birinci bölümden hemen önce üst kurmaca ile Attar’ın hikâyesi Romen rakamıyla yirmi manzum bölümde özetlenir. Attar’ın hikâyesini dinledikten sonra dağılmak üzere olan kuşlar kartalın söze girmesi ile bir gün daha geçireceklerdir. Kartal, dağılmadan önce her kuşun unutulmayacak bir iyiliğini anlatmasını teklif eder. İyilikler anlatılırsa dünyaya yayılacak ve böylece dünya daha güzel bir yer olacaktır. Öyle ki kartala göre iyiliği yaymak *Sîmurg*’u bulmaya gitmekten daha önemlidir (Aycı, 2021, s. 12). Böylece *Otuz Kuş*, yaptıkları iyiliği anlatmaya başlar ve ilk sözü kartal alır. Eserin sonunda ise üst kurmaca on bölüm daha eklenip otuza tamamlanarak hikâye nihayete erdirilir.

3.1. Ortakbirlikteliklerine Göre

Gerard Genette’nin ortakbirliktelik ilişkisi olarak saptadığı metinsel durum, somut alıntıyı ifade eden durumdur: “...iki ya da daha fazla metin arasındaki ortakbirliktelik ilişkisi, biçimsel olarak ve çoğu zaman, bir metnin başka bir metindeki somut varlığı” (aktaran Aktulum, 2007, s. 93) olarak tanımlanır.

3.1.1. Alıntı

Metinlerarası ilişkilerde *alıntı* terimi, Klasik Türk şiirinde *tazmin* ve *iktibas* terimleri ile paralellik gösterir. Tazmin, bir mısra ya da beytin başka bir şair tarafından

tamamlanarak yazılan şiire denir (Dilçin, 2009, s. 276). İktibas ise anlamı pekiştirmek amacıyla âyet, hadis veya bunlardan parçalar almak suretiyle yapılan edebî bir sanattır (Dilçin, 2009, s. 465).

Arı Kuşu'nun iyiliğini aktardığı on altıncı bölümde ünlü halk ozanı Âşık Veysel'in "Yürü ileriye bakma geriye/ Nasıl işler bakmaz mısın arıya/ Nar da Allah'ın Nur da Allah'ın/ Cehennem yobazın yolu sayılır" dörtlüğünden iktibas yoluyla alıntı yapılmıştır. Alıntılar eserde tırnak içinde ve/veya eğik yazılmıştır:

Binlerce çiçekten topluyor, her çiçeğin özünü, kokusunu
başka bir nimete dönüştürüyordu.
"Bakmaz mısın arıya..." (Aycı, 2021, s. 92)

Kırlangıç başlıklı yirmi sekizinci kuşun hikâyesinde ise İnce Memed türküsünden iki mısra alıntılanmıştır:

Bize daha önce anlattığı kırlangıç efsanesini anlattı.
İki dizesi aklımda kalan bir de türkü söyledi.
"Kırlangıç yapar yuvayı
Çamur sıvayı sıvayı" (Aycı, 2021, s. 159)

3.1.2. Gönderge

Metinlerarasılıkta "gönderge", Klasik Türk şiirindeki "telmiş" ile kavramsal paralellik gösterir. Telmiş, söz arasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmaktır (Dilçin, 2009, s. 461). Eserde tespit edilen örnekler göstermektedir ki peygamberler, dört halife, dinî-tarihî şahsiyetler, mesnevi kahramanları ve mesnevi adları, şair adları, inanışlar ve *Mantıku't-Tayr*'da bahsi geçen kimi unsurlar gönderge yoluyla günümüz okuruna hatırlatılmaktadır.

Mantıku't-Tayr geleneğine bağlı olan *Otuz Kuş*'ta göndergeler, mesnevi geleneğindeki gibi büyük oranda telmişler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Peygamberlerden Hz. Muhammed, Hz. Nuh ve Hz. Süleyman'a; dört halifeden Hz. Ali'ye; dinî-tarihî şahsiyetlerden Lokman Hekim, Saba Melikesi Belkıs gibi isimler ve hikâyelerine; *Mantıku't-Tayr*'da geçen unsurlardan Kaf Dağı, *Simurg* ve Hüdüd'e; Attar'ın bizzat kendisine; Klasik Türk edebiyatında yer alan çift kahramanlı aşk hikâyelerinden *Leylâ vü Mecnûn*'a, eserin altmetnini oluşturan *Mantıku't-Tayr*'a ve Dede Korkut Kitabı'na; Klasik Türk edebiyatının ünlü mesnevi kahramanları Leylâ'ya ve Mecnûn'a; Yaşar Kemal'in Binboğalar efsanesinde geçen Binboğa Dağı'na; Necati Cumalı'nın yaygın halk masallarından derlediği ve bir Yörük obasının gelenek ve göreneklerinin anlatıldığı *Boş Beşik* oyunundaki bebeğin alıcı kuşa yem olma hikâyesine; Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî ve ney hikâyesine; *Boz Bey Destanı*'nın kahramanı Boz Bey'e; Kur'an-ı Kerim'de Ebrehe'nin ordusunu helâk ettiği belirtilen Ebâbil kuşlarına ve

dolayısıyla Kur'ân'ın yüz beşinci sûresi olan *Fil* sûresine; Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Çakır'ın Destanı*'na; 1994'te Sudan'daki kıtlık sırasında çektiği fotoğraf Afrika'daki açlığın simgesi hâline gelen ve kendisine Pulitzer Ödülü'nü kazandıran, ülkesine döndükten sonra vicdanen yaralandığı için intihar ederek yaşamına son veren Kevin Carter'ın *Çocuğun Başında Bekleyen Akbaba* fotoğrafına telmih vardır ve bu telmihler onları metinlerarası açık birer gönderge yapmaktadır:

Simurg'u aramaya karar verdiler.
Kaf Dağı'na doğru uçtular. (Aycı, 2021, s. 7)

Attar adında bir bilge yazar vardı.
Yüzyıllar önce yaşamıştı.
Mantıku't-Tayr adında bir kitabı vardı.
Mantıku't-Tayr, "Kuş Dili" demektir. (Aycı, 2021, s. 10-11)

Yanda uzanan *Binboğa Dağı* kulak kesildi. (Aycı, 2021, s. 13)

Baktı *beşik yok*.
Düştü, bayıldı.
Akşam olmak üzereydi.
Bebek sedir ağacının dalında çığlık çığlığa ağlamaktan
uğunmuştu.
İki akbaba beşiğin çevresinde bekliyordu.
Gün üzüldürken kundağa geldiler. (Aycı, 2021, s. 16)

Neye baktığımda anlamıştım.
Bu, *Mevlâna Celalettin-i Rumi*'nin neyiyle aynı sazlıktan aynı
anda kesilmiş, aynı usta elinden çıkmış, Rumi'nin de birkaç
kez üflediği, güzel olmuş dediği *neylerden biriydi*. (Aycı, 2021, s. 64)

Gagamla neyini tutup kaldırdım.
"Ya Ali, Ya Haydar," dedi. (Aycı, 2021, s. 66)

Deli Sungur, *Mecnun'dan Mecnun* oldu.
Göçer kızı, *Leyla* kadar güzeldi, *Leyla* kadar insafsız değildi, o
da *Leylaların Mecnun'u* oldu.
Dünyayı görmez oldular. (Aycı, 2021, s. 76)

Boz Bey'in konağına konuk oluruz.
O beydir.
Bizim nikâhımızı kıyar. (Aycı, 2021, s. 77)

Ebbil bir adım öne çıktı.
Anlatmaya başladı:
Fil ordusunu yerle bir eden atalarımın ruhu şad olsun.
Ben onlardan birinin soyundan geliyorum. (Aycı, 2021, s. 87)
Canım çok acıdı.
Bu dağların beyi *Çakır Bey*'di.
Atı üzerinde evine giderken sesimi duydu.
Atı da kulaklarını dikti. (Aycı, 2021, s. 108)

Kütüphanedeydi.
Dede Korkut kitabının üstündeydi. (Aycı, 2021, s. 128)

Nuh'un Gemisi'ne zeytin dalını sen mi getirdin kız, diye
severdi beni. (Aycı, 2021, s. 138)

Beni *hüthüt* olarak da bilirsiniz
Hazreti Süleyman'ın elçiliğini yaptım.
Saba Melikesi Belkis'a haber götürdüm.

...
Ben okumadım ama *Kuşlar Kitabı*'nda da en meşhur
benmişim. (Aycı, 2021, s. 153)

Yıl 1994'tü.
Afrika'da açlık kol geziyordu.
Somali açlıktan kırılıyordu.
Kevin Carter adında bir gazeteci fotoğrafını çekti.
Belki görmüşsünüzdür.
Akbaba açlıktan ölmek üzere olan çocuğun ölmesini bekliyordu. (Aycı, 2021, s. 154)

3.2. Anametin Dönüşüm Özelliklerine Göre

Yazar veya şairin bir metni dönüştürerek yeni bir biçime kavuşturduğu metinlerarası yöntemler bu kategoride ele alınmaktadır. Bu dönüşüm, biçimsel ve anlamsal boyutta olmaktadır.

3.2.1. Biçimsel Dönüşümler

Attar'ın tasavvuftaki *vahdet-i vücud* felsefesini metaforik bir dille anlattığı *Mantıku't-Tayr* adlı eseri Klasik Türk edebiyatında çok beğenilmiş ve pek çok kez tercüme edilmiştir. Bu tercüme arasında özellikle XIV. yüzyılda Gülşehri'nin, XV. yüzyılda

Ali Şîr Nevâyî'nin, XVI. yüzyılda Kadioğlu Şeyh Mehmed ve Zaîfi-i Rûmî ile XVII. yüzyılda Fedâî Dede'nin nazma çektiği örnekler dikkat çekicidir (Tanrıkulu, 2015, s. 66). Bu tercümelerin bir kısmı eserin aslını bozmamak için kelime kelime Farsçadan Türkçeye aktarma şeklinde olmakla birlikte Gülşehrî'ninki de dâhil olmak üzere büyük bölümü *Mantiku't-Tayr*'in konusu aktararak ya da genişletilerek yapılan çevirilerdir. Bu bağlamda telif-tercüme diyebileceğimiz bu eserler birer yenidenyazım örneği olarak değerlendirilebilir. İncelemeye esas anametnin *Otuz Kuş*'un yazarı M. Aycı ise XXI. yüzyıl Türkiye Türkçesi ile eserini kaleme almış ve kendinden önce yazılmış bütün *Mantiku't-Tayr* altmetinlerinden ilhamla postmodern bir üst kurmaca olarak hikâyeyi yeniden yazmıştır.

Mantiku't-Tayr yazma geleneğinin son halkası *Otuz Kuş*'ta, altmetin mesnevilerinden beyit/mısra sayısı, bölüm sayısı, hikâye sayısı, kuşların sayısı vb. gibi detaylarda bazı kısaltmalara ve değişikliklere gidildiği görülmektedir. Attar'ın *Mantiku't-Tayr*'ı klasik mesnevi örüntüsünde yer alan yaklaşık dört yüz beyitlik bir girişe sahiptir (Tanrıkulu, 2015, s. 70). *Otuz Kuş* ise toplam 174 mısradan oluşan ve Romen rakamıyla işaretlenmiş yirmi kısımlık bir giriş ile açılır. Attar'ın *Mantiku't-Tayr*'ı on altı makale ve 186 yardımcı hikâyeden oluşurken *Otuz Kuş*'ta yenidenyazımlarda sıklıkla görüldüğü gibi bir "indirgeme" ile bölüm ve hikâye sayısı otuzla sınırlandırılmıştır. Ancak *Mantiku't-Tayr*'da on kuş yer alırken *Otuz Kuş*'ta eserin adından anlaşılacağı üzere kuş sayısı "genişletme" ile otuza çıkarılmıştır. Attar'ın *Mantiku't-Tayr*'ında *Bülbül*, *Dudu*, *Tavus Kuşu*, *Kaz*, *Keklik*, *Hüma*, *Doğan*, *Ala Üveyik*, *Puhu* ve *Kuyruksalan* kuşları anılırken *Otuz Kuş*'taki kuşlar; *Kartal*, *Saksağan*, *Ağaçkakan*, *Sarıasma*, *Kumru*, *Ardıç Kuşu*, *Kaz*, *Papağan*, *Atmaca*, *Kuzgun*, *Turna*, *Keklik*, *Üveyik*, *Turaç*, *Ebabil*, *Arı Kuşu*, *Karabatak*, *Çömlekçi Kuşu*, *Doğan*, *Leylek*, *Toy*, *Karga*, *Şahin*, *Güvercin*, *Puhu*, *Serçe*, *İbibik*, *Kırlangıç*, *Kanarya* ve *Ay Kuşu*'dur. *Keklik*, *Doğan* ve *Puhu* olmak üzere Attar'ınki ile ortak yalnızca üç kuş bulunmaktadır.

3.2.2. Anlamsal Dönüşümler

Metinlerarası ilişkiler yönünden anametnin ile altmetin arasında "içerik"te meydana gelen değişiklikleri imleyen anlamsal dönüşümler, *Mantiku't-Tayr* geleneğini sürdüren pek çok mesnevide olduğu gibi *Otuz Kuş*'ta da karşımıza çıkmaktadır. Attar, besmele ile başladığı eserini bir tevhid ile devam ettirir. Tevhiden sonra yirmi beyitlik bir hikâyeye yer verilen eser; münacat ve naati takiben halifelere, taassuba ve Hz. Ali'ye övgü ile son bulur. Tam bir klasik mesnevi örüntüsünde olan Attar'ın eserinden yaklaşık bin yıl sonra kaleme alınan *Otuz Kuş*'ta ise giriş bölümü üst kurmaca ile çerçeve hikâye şeklinde tasarlanmış ve "sebeb-i telif" mahiyetinde eserin ilhamı açıklandıktan sonra iyiliği yaymanın *Şimurg*'u bulmaya gitmekten daha önemli olduğu söylenerek eserde kuşların dilinden "iyilik hikâyeleri" anlatılmaya başlanmıştır. Attar eserini "Ebu Said Mihne Hikâyesi" ile bitirmeyi tercih ederken, M. Aycı ise otuz kuştan

otuz yıllık hikâyesi aktardıktan sonra girişteki yirmi kısımlık üst kurmacayı sonuçta on kısımlık kırk mısra ile otuza tamamlayarak eserini nihayetlendirir. Neticede *Mantıku't-Tayr*, kuşlardan hareketle alegorik olarak tasavvufun dayandığı temelleri, önemli prensiplerini ve tasavvufi yaşam ile inancı anlatma gayesiyle kaleme alınmış bir eser iken *Otuz Kuş*, XXI. yüzyıl insanın manevi ihtiyaçları doğrultusunda “iyilik” temasına odaklanmayı seçmiş postmodern bir eserdir.

3.3. Yenidenyazım İşlemine Göre

Metinlerarasılık açısından Klasik Türk edebiyatındaki *Mantıku't-Tayr* yazma geleneğine eklenen *Otuz Kuş*, dikkat çekici bir yenidenyazım örneğidir. Klasik Türk edebiyatında genel olarak tercüme, telif ve şerh yoluyla yeniden yazıldığı gözlemlenen eserlerin esasen nazirecilik geleneği ile mühim bir bağı olduğu görülür. Klasik Türk şairlerince bir başka şairin eserini tanzir etmek, ona karşı duyulan saygının ve onun şiiri ile üslûbunun beğenildiğinin bir göstergesi sayılır. Bu bağlamda nazire geleneği ile tercüme faaliyetleri paralellik göstermektedir. Nitekim Klasik Türk edebiyatı içindeki tercüme, model alınan eserin büyüklüğünün kabul edilmesiyle başlar, ancak el-bette buradaki hedef, model alınan eserden daha iyisini ortaya koymaktır. Nazirenin hâkim olduğu edebî çevrede, aynı mesnevilerin farklı şairler tarafından, farklı asırlarda birçok kez kaleme alındığı görülür. Attar'ın eseri de o kadar çok rağbet görmüştür ki asırlar boyunca telif, tercüme ve şerh şeklinde pek çok dilde pek çok kez yenidenyazıma esas olmuştur. Zincirin son halkası olan *Otuz Kuş* da gönderge, indirgeme ve genişletme gibi bazı metinlerarasılık tekniklerinden faydalanarak yeniden yazdığı bu kadim hikâyeyi günümüz okuru ile yeniden buluşturur.

4. Kuşlar Meclisi

Yenidenyazım örneği ikinci eser ise Peter Sis'in 2011 yılında Penguin Press tarafından *The Conference of the Birds* adıyla Amerika'da, 2014 yılında da Nazmi Ağıl'ın çevirisiyle Alef Yayınevi tarafından *Kuşlar Meclisi* adıyla Türkiye'de yayımlanan ve aynı zamanda illüstratör olan yazarın çizimleriyle tasvirlediği kitabıdır. Prag doğumlu Peter Sis, The New York Times Book Review'ün verdiği *Yılın En İyi Resimlenmiş Kitabı Ödülü*'nü yedi kez, *Bologna Ragazzi Ödülü*'nü ise iki kez kazanmış, film yapımla *Altın Ayı*, resimleriyle *Hans Christian Andersen Ödülü* gibi çok sayıda uluslararası prestijli ödül sahibi bir isimdir. Hatırladığı ilk günlerden beri uçmayı, özgürlüğü ve kuşları resmetmeyi sevdiğini söyleyen P. Sis, kuşları animasyon filmlerinde, posterlerinde, plak kapaklarında ve illüstrasyonlarında kullanmıştır. Jorge Luis Borges'in *Düşsel Varlıklar Kitabı* için resimlediği “*Sîmurg Hikâyesi*” ise yazara ilham olur. Böylece P. Sis, doğrudan Attar'a ait *Mantıku't-Tayr* mesnevisinden yapılmış bir tercüme yönelir. Böylece “Benim Hüthüt Kuşum” dediği Attar, yazarın kendi yedi

vadisi boyunca kılavuzu olacaktır. Yazar, kitabının Teşekkür bölümünde ilk vadede Attar'ın 4931 beyitlik epik şiirini Dick Davis ve Afkham Darband'ın çevirilerinden okuduğunu, ikinci vadede ise Zuzana Křížová'dan İran hakkında bilgi aldığını belirtir (Sis 2014). Üçüncü vadede ise dostu ve danışmanı Milos Forman'ın arkadaşı Jean-Claude Carrière ve Peter Brook tarafından bu şiire dayanarak yazdıkları harika bir oyun izlediğinden söz eder. Diğer dört vadede de destek aldığı isimlere teşekkür eder. P. Sis, dileğinin Kaf Dağı'na varmak olduğunu ve bunun günümüzde yüzyıllar evvelinde Attar'ın şaheseri kadar çok şey ifade etmesini umduğunu belirterek kitabına son verir.

4.1. Ortakbirlikteliklerine Göre

Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi ortakbirliktelik ilişkisi somut alıntıyı ifade eder.

4.1.2. Alıntı

Attar'ın eserinin kısa bir özeti mahiyetinde olan *Kuşlar Meclisi*'nin 47. sayfasında geçen “Aşk zor şeyleri sever” sözünü yazar, Carrière ve Brook'un *Mantıku't-Tayr*'a dayanarak yazdıkları oyundan alınmıştır ve yazar bu alıntıyı yaptığını kitabın sonunda yer verdiği “Esin Kaynakları” bölümünde ikrar eder.

4.1.3. Gönderge

Doğunun en sevilen hikâyelerinden biri olan Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ını, Batılı bir yazar ve çizerin gözünden günümüz okuru ile buluşturan *Kuşlar Meclisi*, altmetnin temel konusu ve karakterleri dışında çok fazla göndergeye sahip değildir. *Kuşlar Meclisi*'nde yalnızca *Mantıku't-Tayr*'da geçen unsurlardan Kaf Dağı, *Sîmurg* ve Hüdhüd ile altmetnin yazarı Klasik Fars şairi Attar'a ve *Sîmurg*'ün tüylerinden birinin düştüğü yer olan Çin diyarına telmih vardır ve bu telmihler onları metinlerarası açık birer gönderge yapmaktadır:

Ozan Attar bir sabah
huzursuz bir rüyadan uyandığında
kendini *hüthüt kuşuna* dönüşmüş olarak buldu... (Sis, 2014: 1)

Onun yaşadığını gösteren bir kanıt var. Bakın!
İşte bu resimde onun tüylerinden biri.
Gece yarısı
Çin'de bir yere düşmüş. (Sis, 2014: 20-21)

Bu kral gerçek!
 Biz ondan çok uzağız ama o bize çok yakın.
Adı Simurg
 ve *Kafdağında* yaşıyor.
 Gidip onu bulalım. (Sis, 2014: 22-23)

4.2. Anametnin Dönüşüm Özelliklerine Göre

Bu dönüşüm, biçimsel ve anlamsal boyutta olmaktadır.

4.2.2. Biçimsel Dönüşümler

Attar'ın tasavvuftaki *vahdet-i vücud* felsefesini Farsça ve metaforik bir dille anlattığı *Mantıku't-Tayr* adlı eserinin çok rağbet gördüğü ve pek çok kez farklı dillere tercüme edildiği belirtilmişti. Peter Sis de Attar'ın 4931 beyitlik epik şiirini Dick Davis ve Afkham Darband'ın Farsçadan İngilizceye birebir çevirilerinden okumuş ve hikâyenin özünü alarak ve aynı zamanda her sayfayı resimleyerek yeniden yazmıştır.

Kuşlar Meclisi'nde, altmetin mesnevisinden birçok detayda bazı kısaltmalara ve değişikliklere gidildiği görülür. *Mantıku't-Tayr* klasik mesnevi örüntüsünde yer alan yaklaşık dört yüz beyitlik bir girişe sahipken *Kuşlar Meclisi* yazarın renkli çizimleriyle okuru karşılar ve Ozan Attar'ın bir sabah huzursuz bir rüyadan uyandığında kendini hüthüt kuşuna dönüşmüş olarak bulduğu sahne ile hikâye başlar. Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ı on altı makale ve 186 yardımcı hikâyeden oluşurken *Otuz Kuş*'ta bölüm ve hikâye sayısı otuzla sınırlandırılmıştı. *Kuşlar Meclisi*'nde ise yazar hikâyeyi beş bölümde özetler. Bu bölümler, mesnevi geleneğindeki geçiş beyitlerini anımsatacak şekilde başlıklandırılmıştır, öyle ki bu başlıklar âdetâ hikâyenin kesitlerini meydana getirir:

Bölüm I Burada, hüthüt kuşu yeryüzündeki bütün kuşları toplar ve onlara seslenir.
Bölüm II Burada, kuşlar bunun zor bir yolculuk olacağını fark eder ve rahatlarını bozmak istemezler.

Bölüm III Burada, yer gök kuşlarla dolar.

Bölüm IV Burada, kuşlar yedi vadiyi aşmak zorunda kalırlar.

Arayış Vadisi

Aşk Vadisi

İdrak Vadisi

Ayrılık Vadisi

Birlik Vadisi

Hayret Vadisi

Ölüm Vadisi

Bölüm V Burada, ufukta Kafdağı görünür. (Sis, 2014)

Attar'ın eserinde *Bülbül*, *Dudu*, *Tavus Kuşu*, *Kaz*, *Keklik*, *Hüma*, *Doğan*, *Ala Üveyik*, *Puhu* ve *Kuyruksalan* kuşları anılırken *Kuşlar Meclisi*'nde adı geçen kuşlar; *Ördek*, *Şahin*, *Baykuş*, *Bülbül*, *Papağan*, *Tavuskuşu* ve *Yarasa*'dır. Bunun dışında *Mahcup kuş*, *Minik kuş*, *Takıntılı kuş* ve *Hüzün kuşu* gibi sıfatlarla anılan ancak cinsi belirtilmeyen kuşlara da söz verildiği görülür. Eserde *Bülbül*, *Tavus Kuşu*, *Dudu/Papağan* ve *Puhu/Baykuş* olmak üzere bazıları farklı isimle de olsa Attar'ınki ile ortak kuşlar bulunmaktadır.

4.2.3. Anlamsal Dönüşümler

Metinlerarası ilişkiler yönünden anametnin ile altmetin arasında “içerik”te meydana gelen değişiklikleri ifade eden anlamsal dönüşümler, Batılı bir yazarın alımlaması doğrultusunda *Kuşlar Meclisi*'nde de karşımıza çıkmaktadır. XII. yüzyılda Attar'ın klasik mesnevi örüntüsünde Farsça kaleme aldığı eserini, XXI. yüzyılda onun yaşadığı coğrafyadan ve kültürden çok uzakta bir yazarın günümüz okuru ile buluşturduğu *Kuşlar Meclisi*, kayda değer bir yeniden yazım örneğidir. Daha önce de ifade edildiği gibi *Mantıku't-Tayr* kuşlar ile ilgili bir hikâye ve çeşitli semboller aracılığıyla tasavvufun temellerini, önemli prensiplerini ve tasavvufi yaşam ile inancı anlatma gayesiyle kaleme alınmış bir eser iken *Kuşlar Meclisi*, kuşlara ilgisi olan bir yazar ve çizerin karşısına çıkan Doğunun efsanevi kuşunun hikâyesinin peşine düşmesiyle vücut bulur. Ekfrastik bir anlayışla baştan sona hikâyeyi her sayfada resmeden yazar, görsel algısı son derece güçlenmiş günümüz okuruna rahatlıkla ulaşmayı başarır. Teşhis ve intak sanatlarının en güzel örneklerinden biri olan *Mantıku't-Tayr*'da olduğu gibi *Kuşlar Meclisi*'nde de yazar, konuşma çizgisinden yardım alarak kuşları diyaloga sokar. Bunun yanı sıra Attar'ın *Talep*, *Aşk*, *Marifet*, *İstiğna*, *Tevhid*, *Hayret* ve *Fakr u Fena*'dan oluşan yedi vadisi *Kuşlar Meclisi*'nde *Arayış*, *Aşk*, *İdrak*, *Ayrılık*, *Birlik*, *Hayret* ve *Ölüm* vadileri olarak dönüştürülmüştür. *Mantıku't-Tayr*'da bahsi geçen yedi vadi esasen seyr ü sülûkta dervişin aşması gereken engel ve mertebeleri sembolize eder. Bunlardan *Talep Vadisi*, yola çıkmanın ilk şartıdır ve kişinin neye talip olduğunu bilmesiyle aşılar. *Aşk Vadisi*; himmet, gayret ve şevkten oluşan büyük bir tutkuya sahip olunarak aşılabılırken *Marifet Vadisi*; Tanrı'nın hudutlarını idrak ederek kendi haddini bilme noktasına gelindiğinde aşılar. *İstiğna Vadisi* ise kişinin Tanrı'dan başkasına muhtaç olmadığını bilmesiyle aşılar. *Tevhid Vadisi*; çokluktan vahdete yürüyerek insanın baktığı her şeyde Tanrı'yı görmesiyle geçilir ve ancak bu vadiyi geçebilenler *Hayret Vadisi*'ne ulaşır. Buradaki hayret, şaşkınlık anlamına gelmez, Tanrı'nın yarattıklarına ve zatına olan hayranlığını ifade eder. En sonunda ise *Fakr u Fena Vadisi*'ne varılır. Bütün bu vadilerden geçebilenler, her şeyi Tanrı ile bütünleştirmeye başlayarak her şeyde O'nu görürler. Böylelikle kendi benliğini ortadan kaldıran insan, Tanrı'nın varlığında yok olarak vahdet-i vücuda erişir. P. Sis ise *Kuşlar Meclisi*'nde bu yedi vadiyi, çağının insanların kişisel gelişim yolculuklarında ihtiyaç duydukları manevi gücün aslında kendi içlerinde olduğunu

anımsatmak üzere kurgular. Bunlardan ilki olan *Arayış Vadisi*'nin sabretmeyi öğrenenler tarafından aşılabileceği belirtilirken *Aşk Vadisi*'nde ateş metaforu ile verilen aşkın, kişiyi yedi kat göklere kaldırabileceği gibi yerin yedi kat altına da sürükleyebileceği öğretisi aşılır. *İdrak Vadisi*'nde ise esasen hiçbir şeyi idrak etmenin mümkün olmadığı ve burada herkesin farklı bir yol ve ihlal edeceği farklı kurallar seçerek ilerleyebileceği söylenir. *Ayrılık Vadisi*'ne gelindiğinde bütün merak ve arzular söner. *Birlik Vadisi*'ne ulaşabilenler boynunda bir iple birbirine bağlanır ve herkesin hayatlarında iniş ve çıkışlar yaşayabileceği öğütlenir. Dinmeyen sancı ve kemiren şaşkınlık bölgesi olarak tavsif edilen *Hayret Vadisi*'nde ise Anka kuşunun hikâyesinden ilham alınarak sabredenlerin küllerinden yeniden doğabilecekleri umudu aşılır. Son olarak *Ölüm Vadisi*'ne varıldığında bir anda her şey görünmez, hissedilmez olur, nitekim bu vadede bir şey yoktur. İçinde sayısız sır saklayan kalp, artık kıpırtısız ve sessizdir. Bütün vadileri aşabilenler için asıl yolculuk ise yeni başlamıştır. İşte onlar, kendi içlerinde sakladıkları *Simurg*'a ulaşabilenlerdir.

4.3. Yenidenyazım İşlemine Göre

Doğu'nun ilgi çekici bir hikâyesini Batılı bir bakışla yorumlayan, resmederek onu somutlayan *Kuşlar Meclisi*, dikkat çekici bir yenidenyazım örneğidir. Asırlar boyunca tercüme, telif ve şerh düzeyinde pek çok dilde pek çok kez yazılmış olan Attar'a ait *Mantıku't-Tayr* mesnevisi, *Kuşlar Meclisi*'nde gönderge, indirgeme ve genişletme gibi bazı metinlerarasılık tekniklerinden faydalanılarak yeniden yazılmış ve bu kadim hikâyenin günümüz modern çağın insanı için hâlâ verecek pek çok iletisi olduğu ispatlanmıştır. P. Sis *Kuşlar Meclisi*'ni yeniden yazarken hikâyenin yalnızca özünü almış ve onu sadeleştirerek dönüştürmüş, aynı zamanda resmederek hikâyeyi başka bir boyuta taşımıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, geleneksel metinlerin ve kültürlerarası bir imgenin yüzyılları aşır çağdaş sanatkâra ulaşarak geleceğe nasıl aktarıldığı tartışılmaya çalışılmıştır. Tarihsel seyirde, Klasik Türk edebiyatında İslam dini ve kültürünü benimsemiş şairler için Fars edebiyatı, tasavvuf kültürü ve Kur'an-ı Kerim ile birlikte, diğer kutsal kitaplarda geçen peygamber kıssaları vazgeçilmez bir ilham kaynağı olmuştur. Bunlar arasında Süleyman peygamber kıssası, içinde barındırdığı pek çok evrensel tema dolayısıyla ayrıca dikkat çekmiştir. Esasen *kuş*, hemen tüm medeniyetlerde ilahi olanı anlatmak için kullanılan bir metafordur. Dolayısıyla her dilin edebiyatında kuşlardan ilham alan sözlü ve yazılı gelenekte pek çok anlatı bulunur. Ünlü Fars şairi Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'i ise o kadar çok beğenilmiştir ki asırlar boyunca tercüme, telif ve şerh düzeyinde pek çok kez, pek çok dilde yeniden yazılmıştır. XXI. yüzyılda hâlen yenidenyazımının devam ettiğini tespit ettiğimiz *Mantıku't-Tayr*'in, günümüz insanın gerçekliği içinde

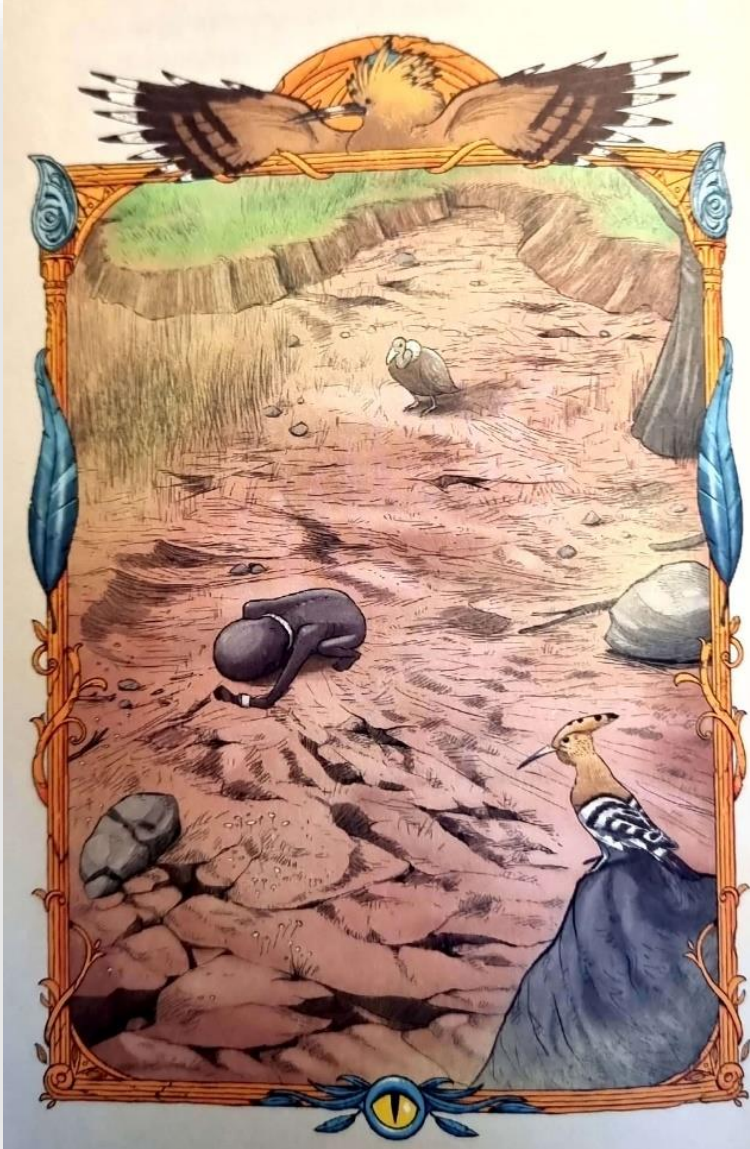
özünü koruyan bir temsil gücü bulunduğu açıktır. Çağdaş yazar M. Aycı çerçeve/içanlatı tekniğini kullanarak okura Attar'ın eserinden ilham aldığını sezdirerek görsel malzemeyle birlikte tıpkı mesnevideki yardımcı hikâyeler gibi özgün hikâyeler oluşturup *Mantıku't-Tayr*'ı yeniden kurgular. Peter Sis ise Doğu'nun ilgi çekici bir hikâyesini Batılı bir bakışla yorumlayan, resmederek onu somutlayan *Kuşlar Meclisi* adlı eserinde, çağının insanların kişisel gelişim yolculuklarında ihtiyaç duydukları manevi gücün aslında kendi içlerinde olduğunu illüstrasyon ağırlıklı bir kurguyla anımsatır. Böylelikle kültürlerarası bir imge olan "Otuz Kuş"un, yaklaşık bin yıl boyunca farklı işleyiş ve bağlamlarda yenidenyazım yöntemiyle Doğu'dan Batı'ya, gelenekten geleceğe aktarıldığı tespit edilmiştir. Böylelikle insanlığın kültürel hafızasındaki birikim, çağlar boyu dönüştürülerek yeni nesillere aktarılmış olur. Küresel çapta bilginin yoğun bir şekilde akışta olduğu günümüzde nasıl ki kendi toplumsal gerçekliğimiz, farklı kültürel unsurların karışmasıyla çoksesli bir özelliğe bürünmüşse, edebî eserler de ister istemez söz konusu kültürel akışa bağlı olarak başka metinlerden beslenir. Böyle bir beslenme ise hem içeriği hem de yapıyı belirler. Asırlar boyunca benimsenerek aktarılan *Otuz Kuş* anlatıları da kültürlerarası bir imge olmayı başararak toplumsal hafızaya kaydedilmiştir.

- Etik Kurul İzni** *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*
- Çatışma Beyanı** *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*
- Destek ve Teşekkür** *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.*

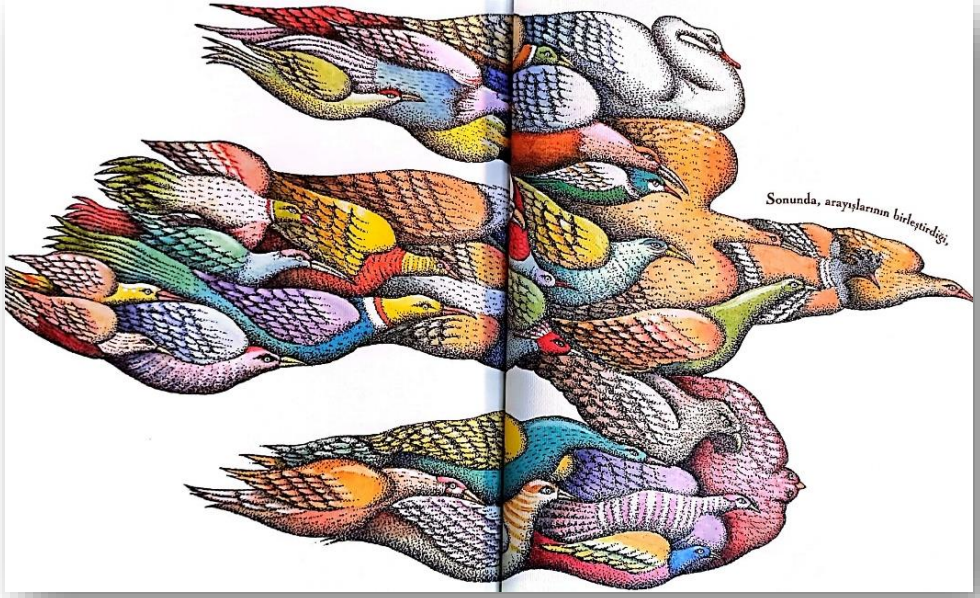
Kaynaklar

- Aktulum, K. (2007). *Metinlerarası İlişkiler*. Öteki Yayınları.
- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık / Göstergelerarasılık*. Kanguru Yayınları.
- Aycı, M. (2021). *Otuz Kuş* (Kuşların İyilikleri). Ketebe Yayınları.
- Borges, J. L. (1974). *Düşsel Varlıklar Kitabı*. çev. B. Komçez. Mitos Yayınları.
- Carrière, Jean-Claude ve Peter Brook (1982). *The Conference of the Birds*. The Dramatic Publishing Company.
- Ceylan, Ö. (2015). *Kuşlar Dîvânı (Osmanlı Şiir Kuşları)*. Kapı Yayınları.
- Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dubos, Philippe J., Élise Rousseau (2020). *Kuşların Felsefesi*. çev. Murat Erşen. Domingo Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2016). *Oyunda Oyun Postmodern Roman*. Kesit Yayınları.
- Ersoylu, H. (2015). *Türk Kültüründe Kuşlar*. Ötüken Yayınları.
- Farid Attar (1984). *The Conference of the Birds*. Translator: Davis, Dick, Afkham Darband. Penguin Classics.
- Gülşehri. *Mantıku't-Tayr* (Gülşen-nâme) (2022, 01 Ağustos). haz. Kemal Yavuz. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10685,girispdf.pdf?0>
- Harman, Ö. F., Kurnaz, C. (2022, 08 Ağustos). “Hüdhüd”. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c18/c180269.pdf>
- Karakuş, G. (2020). *Şimurg Söyleni Üzerine Görsel Anlatılar*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi.
- Sertuç, E. (2019). *Gelenekten Geleceğe Mantıku't-Tayr*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Sis, P. (2014). *Kuşlar Meclisi*. çev. Nazmi Ağıl. Alef Yayınları.
- Tanrıkulu, E. (2018). *Dîvân Şiirindeki Mantıku't-Tayr Geleneğinin Metinlerarası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Uçan Eke, N. (2017). “Gülşehri'nin *Mantıku't-Tayr*'ında 'Hüdhüd' Metaforu”. *KUŞ DİLİ Dilde, Edebiyatta ve Sanatta Kuşlar*. haz. Emine Gürsoy Naskali - Ayşe Şeker. Dergâh Yayınları. s. 214-233.

Ekler

Resim 1 Volkan Akmeşe'nin Çizimi, "İbibik" Bölümü, Kevin Carter'ın Fotoğrafının İllüstrasyonu. Mehmet Ayıcı (2021). *Otuz Kuş (Kuşların İyilikleri)*. Ketebe Yayınları. s. 152.

Resim 2 Peter Sis'in "Sîmurg" Çizimi. "Sonunda, arayışlarının birleştiği," *Otuz Kuş*. Peter Sis (2014). *Kuşlar Meclisi*. çev. Nazmi Ağıl. Alef Yayınları.